

## KİLİKYA VE İSAURYA BÖLGESİ VAFTİZ YAPILARI

Ayşe Aydın\*

Hıristiyan mimarisinde vaftiz yapıları, taşıdıkları anlam nedeniyle özel bir yere sahiptir.

Bu makalenin amacı bugüne kadar yeterince çalışılmayan, sadece içinde buldukları yapı kompleksiyle birlikte kısaca tanıtılan, plan açısından gösterdikleri çeşitlilikle bu grubun önemli temsilcileri olan Kilikya ve İsaurya bölgesindeki vaftiz yapılarının mimari ve bezeme özellikleri açısından irdelenmeleri, benzer örneklerle birlikte değerlendirilmeleri ve dönemi içindeki önemlerinin belirtilmesidir.

Hıristiyan inancına göre vaftiz, günahların affının bir göstergesidir. İnsanları günahlarınının bağışlanması için tövbe edip, vaftiz olmaya çağıran Vaftizci Yahya, bu çağrıya uyanları Şeria nehrinde vaftiz etmiştir<sup>1</sup>. Aynı nehirde Vaftizci Yahya tarafından vaftiz edilenler arasında İsa da bulunmaktadır<sup>2</sup>. İsa *bana iman edenin içinden diri su ırmakları akacak* diyerek, vaftizi kendi kaderini paylaşmak ve dirilmek için, inananların yapması gereken bir ön koşul olarak göstermiştir<sup>3</sup>.

Dirildikten sonra İsa havarilerine görünerek onlara gökte ve yerde kendisine bütün yetkilerin verildiğini, bütün ulusları öğrencileri olarak yetiştirmelerini ve inananları Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'un adıyla vaftiz etmelerini söylemiştir<sup>4</sup>.

Vaftiz, Paulus'un Roma ve Kolose (Denizli-Honaz yakını) halkına yazdığı mektuplarda *İsa ile ölümden ve dirilişte bütünleşmek, onunla birlikte ölmeyi ve dirilmeyi kabul etmek* olarak tanımlanır<sup>5</sup>. Paulus'un bu ifadesinden yola çıkılarak özellikle Batı Hıristiyanlığı'nda yapılan ilk vaftiz yapılarında, Antik dünyanın mausoleum planının

---

\* Doç. Dr. Ayşe Aydın, Mersin Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 33342 Mezitli-MERSİN

<sup>1</sup> Markos Bap. 1, 4-8.

<sup>2</sup> Matta Bap. 3, 13-17; Markos Bap. 1, 9-11; Luka Bap. 3, 21-22; Yuhanna Bap. 1, 32-34.

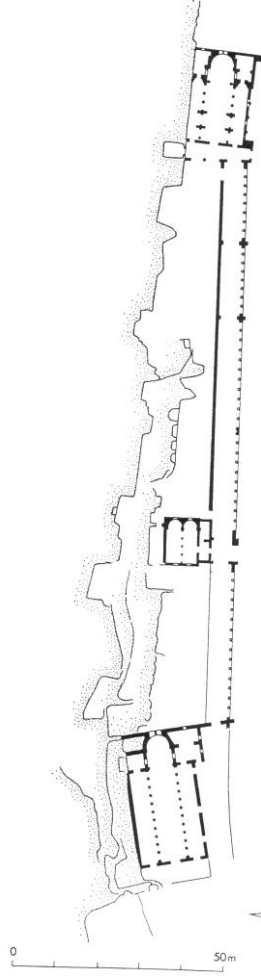
<sup>3</sup> Yuhanna Bap. 7, 38.

<sup>4</sup> Matta Bap. 28, 16-20.

<sup>5</sup> Romalılar Bap. 6, 3-6; Koloseliler Bap. 2, 12.

Ayşe Aydın

uygulandığı<sup>6</sup>, 4.yüzyıl ile 7.yüzyıl arası İtalya ve çevresinde yuvarlak planlı vaftiz yapılarının inşa edildiği görülür<sup>7</sup>. Vaftiz binası mezar yapısının, vaftiz havuzu ise ölünün içinde bulunduğu lahdin yerini almıştır.



Çiz. 1 - Alahan Manastırı genel planı (F. Hild- H. Hellenkemper-G. Hellenkemper-Salies, "Kommagene-Kilikien-Isaurien", RBK IV, 1990, 254 VD. 256 Abb. 30)

Vaftiz havuzunun içine girmek, suya dalmak, inançsız insanın ölümünü, bu suya dalıp çıkmak inançlı insanın doğuşunu, yani inançlı insan olarak İsa'nın kaderini

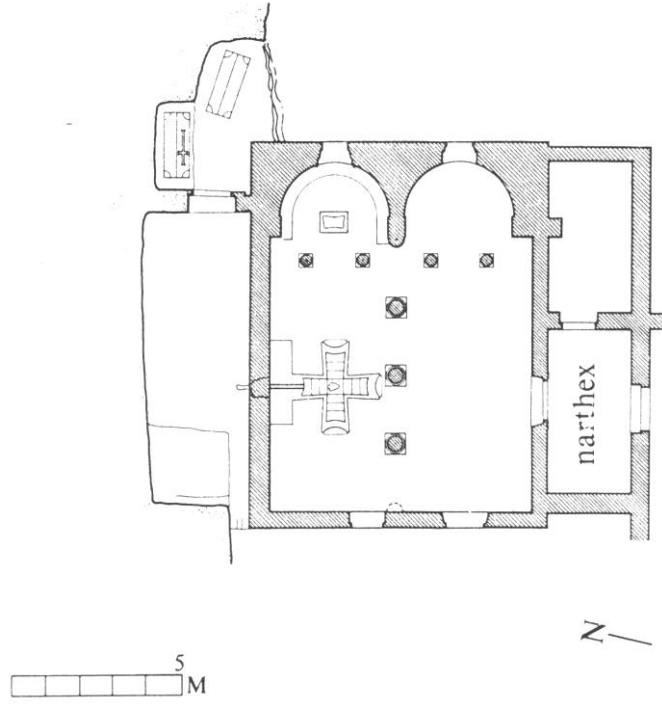
<sup>6</sup> Delvoye 1966, 463; J. G. Davies, "Baptisterium", Theologischer Realenzyklopädie IV, 1980, 200.

<sup>7</sup> Yuvarlak planlı vaftizhaneler için bk. Khatchatrian 1962, 57. 186-187. 259. 348. 350. 352-353.

### Kilikya ve İsaurya Bölgesi Vaftiz Yapıları

paylaşan, onunla birlikte dirilecek inananlar topluluğunun bir üyesi, parçası olduğunu ifade eder.

Günahlardan su aracılığıyla arınmak için Antik döneme ait hamam yapılarının bazı bölümlerinin planı da vaftiz binaları için örnek alınmıştır<sup>8</sup>.



Çiz. 2a-b -Alahan Manastırı vaftiz binasının planı (M. Gough, An Early Christian Monastery in Southern Turkey, 1985, a- Fig. 62; b- Fig. 65.)

Hıristiyanlık sekiz sayısını kutsal olarak kabul etmiştir. Petrus, Anadolu'daki inananlara yazdığı mektupta Eski Ahitte bahsedilen Nuh'un gemisinden kurtulan sekiz kişinin vaftizi simgelediğini ifade eder. İsa, su yani vaftiz aracılığıyla inananlara kurtuluşu ve sonsuzluğu garanti etmiştir<sup>9</sup>. Petrus'un yazdıklarından yola çıkılarak oluşturulan Erken Hıristiyanlık dönemi kurtarıcı ve vaftiz öğretisinde tufandan kurtulanların sayısı olan sekiz, aynı zamanda İsa'nın dirildiği ebedi, sonsuz, bayram sevincinin yaşandığı olağanüstü günü ifade eder. İlk gün İsa'dır ve o gün tekrar doğan

<sup>8</sup> Delvoye 1966, 463; Örnekler için bk. H.A. Stützer, Das antike Rom, 1979, 215.240.278.

<sup>9</sup> Tekvin Bap.7, 13; Petrus'un I. Mektubu Bap. 3, 20-21.

İsa aracılığıyla su, iman ve ahşaptan (burada ahşap, İsa'nın üzerinde öldüğü haçı ve tanrı tarafından Nuh'un tufandan korunduğu ahşap gemiyi ifade eder) meydana gelen yeni bir nesil oluşmuştur. İsa bu yeni neslin başlangıcıdır. Eski dünyada tanrının yarattığı yedi gün, İsa'nın dirildiği sekizinci yani haftanın ilk günüyle yenilenmiştir<sup>10</sup>. Bu nedenle vaftizhane planı olarak kutsal sekiz sayısını sembolize eden oktagon, hem Batı hem de Doğu Hıristiyanlığında kullanılmıştır<sup>11</sup>.

Suriye, Dura-Europos'daki 232-233 tarihinde bazı değişimlerle ibadet mekanı haline getirilen evin odalarından biri vaftiz için düzenlenmiştir. En erken tarihteki vaftizhane olarak kabul edilen boyuna dikdörtgen odanın batı duvarında kiborionlu bir

vaftiz teknesi yer almıştır. Hem bu kuruluş, hem de odanın duvarları Eski ve Yeni Ahitten konuları içeren resimlerle bezenmiştir<sup>12</sup>.

Vaftizci Yahya sonrasında vaftiz sadece piskoposlar tarafından yapılmıştır. Bunun sonucunda vaftiz binaları da, genellikle piskopos kiliseleri yakınında yer almıştır. 4.yüzyıl ile 6.yüzyıl arasında inananları vaftiz etmekle görevli, en ücra yerleşimlere giden gezgin piskoposların varlığı bilinmektedir<sup>13</sup>.

6.yüzyıl sonuna kadar yetişkinler vaftiz edildiği için vaftiz yapılarında bunların rahatlıkla içinde hareket edebilecekleri boyutlarda vaftiz havuzlarına yer verilmiş, hac merkezlerini ziyaretin önemli bir amacı vaftiz edilmek olmuş, 7.yüzyıl başlarında daha çok çocukların vaftiz edilmeye başlanması büyük vaftiz yapılarını da gereksiz hale getirmiştir<sup>14</sup>.

Kilikya ve İsaurya bölgesinde farklı plan özellikleri gösteren vaftizhanelerin büyük bir bölümü günümüze sağlam ulaşmamıştır. En tanınmış olanları Alahan Manastırı içindeki vaftiz binası ile Silifke Meryemlik'deki Azize Thekla hac merkezindeki Zenon kilisesi ek yapısıdır.

Alahan Manastırını (5.yüzyıl ikinci yarısı-6.yüzyıl başı) oluşturan yapılardan biri kareye yakın dikdörtgen planlı vaftiz binası olup,

---

<sup>10</sup> Davies 1980, age. 200; D. De Chapeaurouge, Einführung in die Geschichte der christlichen Symbole, 1991, 76; F.J. Dölger, "Zur Symbolik des christlichen Taufhauses", ACh 4, 1934, 153 vd.; L. Heiser, Die Taufe in der orthodoxen Kirche, 1987, 147 vd.

<sup>11</sup> Oktagon planlı bazı vaftizhaneler için bk. G. Stanzl, Längsbau und Zentralbau als Grundthemen der frühchristlichen Architektur, 1979, 14 Taf. 1, 1; H.A. Stützer, Ravenna und seine Mosaiken, 1989, 25 Abb. 9. 31 Abb. 13; F. Hueber, Ephesos. Gebaute Geschichte, 1997, 102 Abb. 128; Ristow 1998, Taf. 1.b.

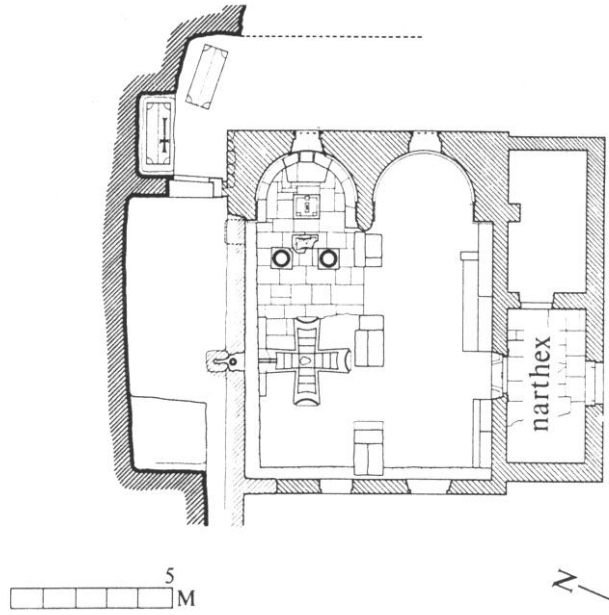
<sup>12</sup> Stanzl 1979, age. 41.

<sup>13</sup> Davies 1980, age. 197 vd.

<sup>14</sup> G. Koch, Frühchristliche Kunst, 1995, 41.

### Kilikya ve İsaurya Bölgesi Vaftiz Yapıları

Batı ve Doğu kilisesi arasında yer alır (Çiz. 1)<sup>15</sup>. Güney cephe bitişiğinde yapıyla aynı uzunlukta, daha dar bir ön mekan bulunmaktadır. Yaklaşık ortadan ikiye duvar aracılığıyla bölünen ön mekanda, iki kapalı mekan elde edilmiş, aralarındaki bağlantı kapı açıklığıyla sağlanmıştır. Bunlardan doğudaki mekanın işlevi bilinmemekle birlikte, batıdakinin bir nartheks olduğu kabul edilir. Nartheksin güney cephesindeki kapı tören yoluna, kuzey cephesindeki kapı ise vaftizhaneye açılmaktadır. Yapının iki evresi olduğu kabul edilir (Çiz. 2a-b)<sup>16</sup>. İlk evrede iç mekan doğu-batı yönündeki üç sütunla



Çiz. 2a-b -Alahan Manastırı vaftiz binasının planı (M. Gough, *An Early Christian Monastery in Southern Turkey*, 1985, a- Fig. 62; b- Fig. 65.)

iki nef ayrılmıştır<sup>17</sup>. Her nefin doğuda bir apsisi vardır. Dıştan duvarla sınırlandırılan, merkezlerinde birer pencereleri olan apsisler, içte ikişer sütunla neflerden ayrılmıştır. Diğerine kıyasla tabanı daha yüksek olan kuzey nefin apsisi içinde altar ve bir sıra synthronon bulunmaktadır. Neflerin her birinin batı cephede birer kapı açıklığı vardır. Kuzey nefin batı bölümünde haç planlı

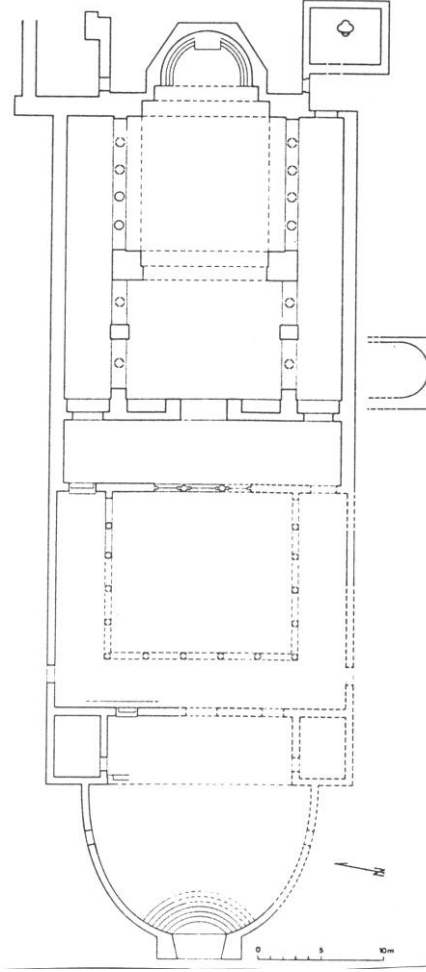
<sup>15</sup> Ristow 1998, 241-242 K. Nr: 643; M. Gough, "Excavations at Alahan Monastery Second Preliminary Report", *AnatSt* 13, 1963, 105 vd.; M. Gough, "Excavations at Alahan Monastery Third Preliminary Report", *AnatSt* 14, 1964, 185 vd.

<sup>16</sup> Gough 1985, 129 vd. ; Hill 1996, 82.

<sup>17</sup> Gough 1985, Fig. 62.

Ayşe Aydın

vaftiz havuzu yer alır. Havuzun her bir kolunun içinde aşağı doğru inen bir merdiven vardır. Vaftiz havuzuna su sağlamak amacıyla yapının kuzey duvarını oluşturan ana kaya düzeltilmiş ve bir kanal açılmıştır.



Çiz. 3- Meryemlik, Kubbeli Kilise planı (F. Hild- H. Hellenkemper-G. Hellenkemper-Salies, "Kommagene-Kilikien-Isaurien", RBK IV, 1990, 236, Abb. 21)

### *Kilikya ve İsaurya Bölgesi Vaftiz Yapıları*

Yapının ikinci evresinde nef ayırımı sağlayan sütunlar yarı seviyede örgü ayaklar içine alınmıştır<sup>18</sup>. Güney nefin apsis önündeki sütunları kaldırılmış, kuzeydekiler biraz daha batıya doğru alınarak daha büyük boyutlardaki sütunlarla yer değiştirmiştir. Kuzey nefteki su kanalına künkler yerleştirilmiştir. Altar kaidesinin ortasında bir röliker yuvası bulunmaktadır. Apsis içinde ise bugün sadece kullanılan renklerinin çok az bir bölümü görülebilen kalıntıların, Teselya mermerinden (verde antico) oluşan duvar kaplaması izlenimindeki boyamaya ait olduğu kabul edilir<sup>19</sup>.

Meryemlik Azize Thekla hac merkezindeki imparator Zenon'un (474-475, 476-491) adıyla da anılan Kubbeli kilisenin (476) doğusunda bemanın iki yanı ve arkasında farklı planlara sahip mekanlar vardır (Çiz. 3). Bu mekanlardan güneydoğudaki kareye yakın dikdörtgen planlı yapı vaftiz binası olarak düzenlenmiştir<sup>20</sup>. Odanın batı cephesindeki kapısı sonradan kapatılmıştır. Güney yan nef ile vaftizhane arasında E. Herzfeld'in planında gösterilen tonozlu ara mekanın varlığı tartışmalıdır. H. Hellenkemper'in planına göre vaftizhaneye giriş hem güney yan nefin doğusundaki, hem de apsisin güneyindeki bir kapı açıklığından sağlanıyordu. Tabanının opus sectile döşemeye sahip olduğu kabul edilen vaftiz yapısı içinde in situ olarak Prokonnessos mermerinden dört yapraklı yonca planlı vaftiz teknesi bulunmaktadır<sup>21</sup>.

Bugün var olmayan, eski bir yapı içine üç nefli bazilikal planlı olarak yapılan Dağpazarı Sur içi kilisesinin (5.yüzyıl ilk yarısı) kuzeybatısına kilisenin kuzey duvarının bir kısmı ve nartheksin batı duvarına bitişik kare planlı bir galeri içine dikdörtgen planlı ve doğusunda apsisi olan bir vaftiz binası yapılmıştır (Çiz. 4)<sup>22</sup>. Kiliseye ait planda vaftiz binasının herhangi bir açıklığa sahip olmamasına rağmen, galerinin kiliseyle bağlantısı nartheks batı cephesindeki kapı açıklığından sağlanmış görülmektedir. Apsis içinde oktogon planlı vaftiz teknesi olan yapının tabanı opus sectile döşemeye sahiptir.

---

<sup>18</sup> Gough 1985, Fig. 65.

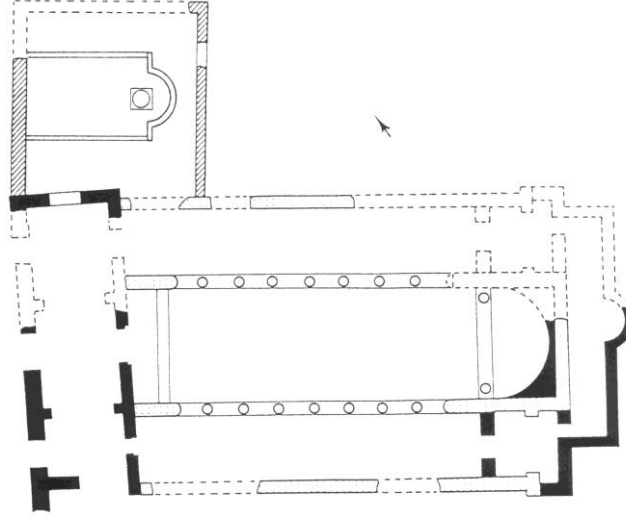
<sup>19</sup> Gough 1985, 133; Hill 1996, 82.

<sup>20</sup> J. Kramer, "Ein Fund an der Kuppelbasilika von Meriamlik", ByzZ 56, 1963, 304 vd. Abb. 5; H. Hellenkemper, "Die Kirchenstiftung des Kaisers Zenon im Wallfahrtsheiligtum der heiligen Thekla bei Seleukeia", bk.: Wallraf-Richartz- Jahrbuch 47, 1986, 81; Ristow 1998, 249 K. Nr: 680.

<sup>21</sup> RBK IV 1990, 238.

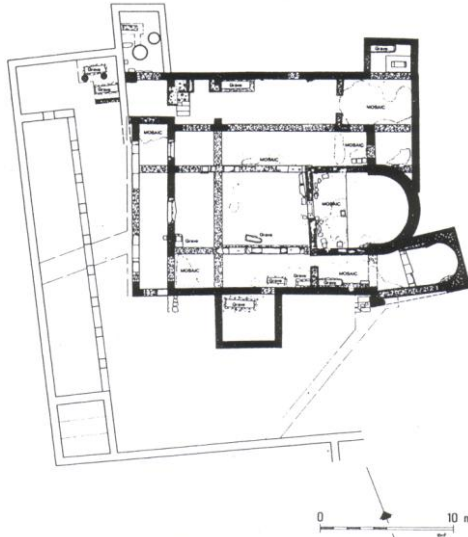
<sup>22</sup> RBK IV 1990, 265 vd.; Hill 1996, 326 vd. Fig. 25.9; Ristow 1998, 244 K. Nr: 654.

Ayşe Aydın



(1:400).

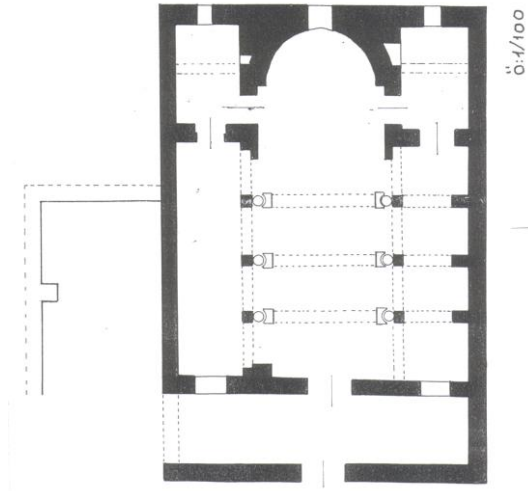
Çiz. 4-Dağpazarı Sur içi kilisesi planı (S. Hill, "Alahan and Dağ Pazarı, bk.: R. Matthews (Ed.), Ancient Anatolis, 1998, 326 Fig. 25.9)



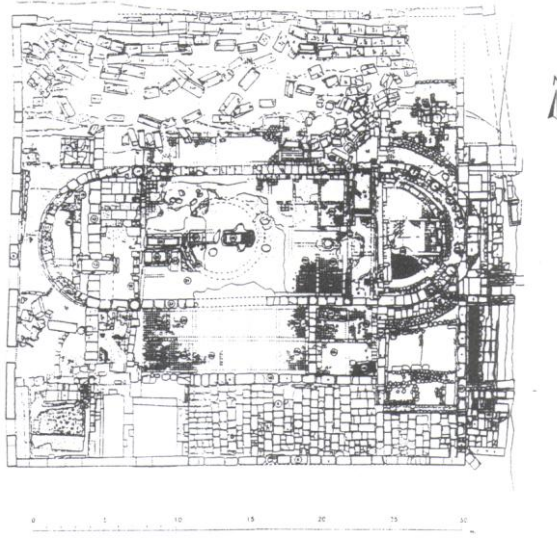
Çiz. 5-Anamur Nekropol kilisesi planı (J. Russel, "Christianity at Anemurium (Cilicia)", Actes du XI<sup>e</sup> Congrès International d'Archéologie Chrétienne Vol. II, 1989, 1629, Fig. 6)



*Kilikya ve İsaurya Bölgesi Vaftiz Yapıları*



Çiz. 6- Seyranlık kilisesi planı (A. Aydın, “Mersin-Silifke, Seyranlık Köyü Geç Antik-Bizans Dönemi Mimarisi”, 21. AST, C. I, 2004, Çiz. 4.)



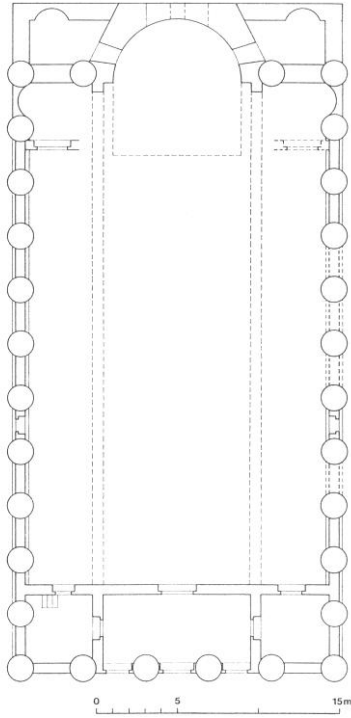
Çiz. 7-Elaiussa Sebaste (Ayaş) Agora'dan dönüştürülen kilisenin planı (E. Equini Schneider, “1999 Excavations and Research at Eleiussa Sebaste”, 22. Kazı Sonuçları Toplantısı 2. Cilt (İzmir 2000), 2001, 251 Fig. 9)

Ayşe Aydın

Anamur'daki Nekropol kilisesine (A II 1, 400) 5.yüzyıl sonlarında bazı eklemeler yapılmıştır (Çiz. 5)<sup>23</sup>. Bunlardan biri kilisenin kuzeyine eklenen dış nefdir.

Nefin doğusunda bir mekan yer almaktadır. Bu mekanın kuzeydoğusuna ise dikdörtgen planlı bir vaftiz yapısı inşa edilmiştir. 12.yüzyıla kadar onarım ve değişim süreci yaşayan kilisede, vaftiz mekanına giriş açıklıkları belirlenememektedir. Dikdörtgen planlı vaftiz teknesi olan bu mekan, kilise gibi 580 yılındaki depremde büyük ölçüde yıkılmıştır. 7.yüzyıl sonlarında kilisenin bir kısmının gömü alanı olarak kullanılmaya başlanmasıyla vaftizhanede işlev değiştirerek mezar yapısı olarak kullanılmıştır.

Hacıömerli'deki kilisenin (6.yüzyıl başı) bemaaya kuzey yönde bitişik, doğuda apsisi olan yan odası içindeki dıştan haç, içten dört yapraklı yonca planlı vaftiz teknesi, bu odanın vaftizhane olarak kullanıldığını gösterir<sup>24</sup>.



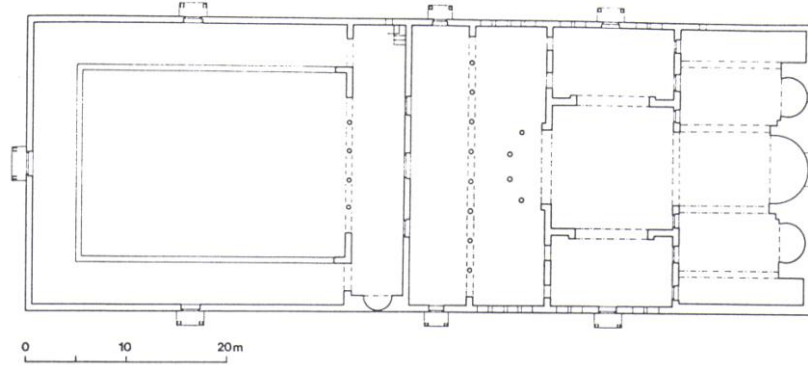
Çiz. 8- Uzuncaburç, Tapınak kilisesi planı (F. Hild- H. Hellenkemper-G. Hellenkemper-Salies, "Kommagene-Kilikien-Isaurien", RBK IV, 1990, 242 vd. Abb. 25)

<sup>23</sup> J. Russel, "Christianity at Anemurium (Cilicia)", bk.:Actes du XI<sup>e</sup> Congrès International d'Archéologie Chrétienne Vol. II, 1989, 1628 vd. Fig. 6; RBK IV 1990, 270 Abb. 36 a-e; Ristow 1998, 245 K. Nr: 661.

<sup>24</sup> H. Hellenkemper- F. Hild, Neue Forschungen in Kilikien, TIB 4, 1986, 78 Abb. 96; Ristow 1998, 246 K. Nr: 666.

### *Kilikya ve İsaurya Bölgesi Vaftiz Yapıları*

Seyranlık kilisesi (5.yüzyıl ikinci yarısı-6.yüzyıl başı) kuzey yan odası da doğu duvarındaki kanal ve yerdeki haç planlı in situ tekne ile vaftiz odası olarak düzenlenmiştir. Odanın bir özelliği de tonozundaki kemerde bugün çok azı görülebilen madalyon içinde erkek büstlerinin yer almasıdır (Çiz. 6).



Çiz. 9- Korykos, Mezar kilisesi planı (F. Hild- H. Hellenkemper-G. Hellenkemper-Salies, "Kommagene-Kilikien-Isaurien", RBK IV, 1990, 213-214, Abb. 13)

Elaiussa Sebaste (Ayaş) yerleşimindeki Roma dönemi Agora yapısının 5.-6.yüzyıl arasındaki kiliseye dönüşümü sırasında bemanın yine kuzeyindeki yan oda haç planlı teknesiyle vaftiz odası olarak düzenlenmiştir (Çiz. 7)<sup>25</sup>.

Uzuncaburç'da yapılan araştırmalar buradaki Tapınak kilisesinin (5.yüzyıl) kuzey yan odasının da vaftiz odası olarak düzenlendiğini göstermektedir (Çiz. 8)<sup>26</sup>. Doğuda apsisi olan kuzey yan odanın apsis içinde başlangıcını alan haç planlı bir de vaftiz havuzu vardır.

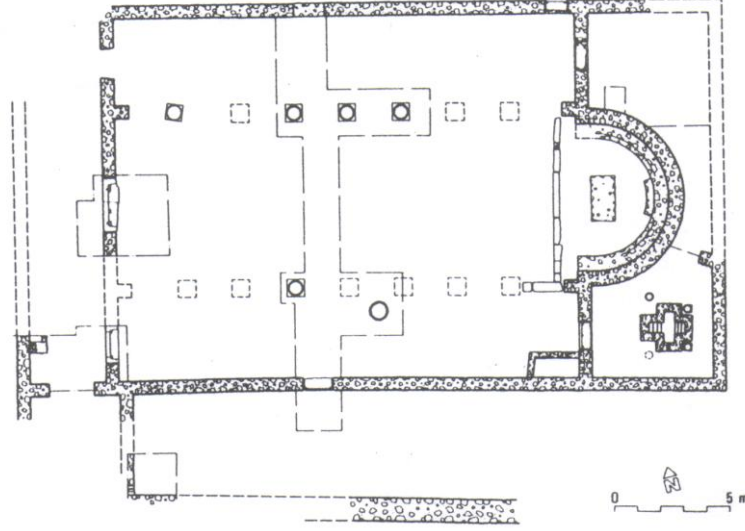
Korykos Mezar kilisesinin (6.yüzyıl) içinde kırık parça olarak ele geçen ve üç yapraklı yonca planlı olduğu belirlenen vaftiz teknesinden yola çıkılarak, nartheksin

<sup>25</sup> E. Equini Schneider, 1999 "Excavations and Research at Elaiussa Sebaste, 22. Kazı Sonuçları Toplantısı 2. Cilt (İzmir 2000), 2001, 251 Fig. 9; E. Equini Schneider, "L'Isola Degli Ulivi Elaiussa Sebaste, porto Romano in Cilicia", bk.: Turchia Antica, 1998, 192 vd.; E. Equini Schneider (Ed.), Elaiussa Sebaste I. Campagne di Scavo 1995-1997, 1999, 241 vd. Fig. 169-181.

<sup>26</sup> J. Keil-A. Wilhelm, Denkmäler aus dem Rauhen Kilikien, MAMA III, 1931, 44 vd.; RBK IV 1990, 242 vd. Abb. 25

Ayşe Aydın

güney bölümünün vaftiz için kullanıldığı, hatta nartheksin güney duvarı ile sınırlanmış apsis içinde bu vaftiz teknesinin yer aldığı kabul edilmiştir (Çiz. 9)<sup>27</sup>.



Çiz. 10 Anamur Merkez kilisesi (III 13 C) planı (J. Russel, “Christianity at Anemurium (Cilicia)”, Actes du XI<sup>e</sup> Congrès International d’Archéologie Chrétienne Vol. II, 1989, 1625 vd. Fig. 3)

Anamur Merkez kilisesinin (III 13 C, 5.-6.yüzyıl) doğusunda, bema alanı arkasında kuzey-güney doğrultusundaki mekanın güney bölümünde bulunan, üzerinde kiborion olduğu sütun kaidelerinden anlaşılan haç planlı vaftiz havuzu, bu bölümün vaftiz için kullanıldığını göstermektedir (Çiz. 10)<sup>28</sup>. Batı cephedeki kapı açıklığı ile ulaşılan mekandaki *tesseralar*, bu bölümün figürlü ve geometrik bezemeye sahip olduğunu gösterir. Kapı eşiğinin hemen arkasında ise nazardan, kötülüklerden koruyucu bir göz tasviri yer alır<sup>29</sup>.

<sup>27</sup> E. Herzfeld-S. Guyer, Meriamlik und Korykos, MAMA II, 1930, 145 vd. Abb. 157; Ristow 1998, 248 K. Nr: 676.

<sup>28</sup> Russel 1989, age. 1625 vd. Fig. 2; Ristow 1998, 245 K. Nr: 662.

<sup>29</sup> S. Campbell, The Mosaics of Anemurium, 1998, Pl. 176-178.

### **Değerlendirme ve Sonuç**

Vaftiz binasının konumu ve planı, yapıldığı yerdeki yerel geleneklere bağlılık gösterir, bu konuda belli bir kural yoktur. Ancak Doğu Hıristiyanlığında Akdeniz, Yunanistan ve Balkanlarda vaftiz yapılarının genellikle kare ve dikdörtgen planda yapıldıkları dikkat çeker<sup>30</sup>.

Herhangi bir yapıyla ilişkisi olmayan, bağımsız olarak yapılmış Alahan Manastırı'ndaki vaftiz binası, doğusunda birer apsisi olan iki nefli düzeniyle Erken Hıristiyan ve Bizans mimarisi içinde ayrı bir yere sahiptir.

İki nefli plan tipinin en erken örnekleriyle Suriye, Hauran bölgesinde ev mimarisinde, 5.yüzyıldan başlayarak da Tur Abdin bölgesindeki kiliselerde uygulandığı kabul edilir<sup>31</sup>. Ancak *boyuna (uzunlamasına) tonozlu*<sup>32</sup> ya da *parokial tip*<sup>33</sup> olarak adlandırılan Tur Abdin bölgesindeki kiliseler farklı evreler sonrasında bu plan şemasına sahip olmuşlardır. Yine iki nefli plan tipinin Kapadokya bölgesindeki kaya (özellikle İhlara ve Soğanlı Vadisi) ve duvar (Hasan Dağı) kiliselerinde de 6.yüzyıldan başlayarak 7.-13. yüzyıllar arasında yoğun olarak uygulandığı görülür<sup>34</sup>. Diğerine kıyasla kuzeydeki daha küçük nefin mezar şapeli olarak kullanılması, genel anlamda bu yapıların mezar şapeli olarak adlandırılmalarına neden olmuştur.

C. Delvoye ise Alahan Manastırı'ndaki yapının planını *bitişik yapılmış şapeller* olarak tanımlar<sup>35</sup>.

---

<sup>30</sup> Stanzl 1979, age. 41; Ristow 1998, 15. 17.

<sup>31</sup> Y. Ötüken, İhlara Vadisi, 1990, 33.

<sup>32</sup> G. Koch, "Probleme des nordmesopotamischen Kirchenbaus: Die Längstonnenkirchen im Tur Abdin", bk.: G. Koch (Hrsg.), Studien zur spätantiken und frühchristlichen Kunst und Kultur des Orients, 1982, 117 vd. Öncelikle doğusunda dıştan kare içine alınmış apsisiyle küçük bir kilise yapılmış, sonrasında bunun kuzeybatısına büyük bir yapı eklenerek boyuna tonozlu kilise planı elde edilmiştir. Bazen bu şemaya güneyde bir de nartheks eklenmiştir. Bir başka evrede ise nartheks ve kilise içine pilastrlar eklenerek tonozlu mekanlar elde edilmiştir. Bu kiliselerin ilk evreleri genellikle 4.yüzyıl sonları-5.yüzyıl arasına, ikinci evreleri ise 6.yüzyıl ilk yarısı ya da ortalarına, üçüncü evreleri 12.-13.yüzyıllar arasına tarihlendirilir (Örnekler için bk. 122-123. 125. 128-129). Oluşan bu plan tipinin Tur Abdin bölgesine özgü olduğu, diğer bölgelerde paralelleri olmadığı kabul edilir.

<sup>33</sup> G. Keser, "Süryani Ortodoks Dini Mimarisi", bk.: Uluslararası Türk Dünyası İnanç Merkezleri Kongresi Bildirileri, 2004, 765 vd.

<sup>34</sup> Ötüken 1990, age. 33. 18 Çiz. 3; M. Restle, Studien zur frühbyzantinischen Architektur Kappadokiens, TIB 3, I-II, 1979, 153 vd.; E. Akyürek, "Oyma Yapılar, Oymacı Mimarlar", M. Sözen (Ed.), Kapadokya, 1998, 267.

<sup>35</sup> Delvoye 1966, 485.

## Ayşe Aydın

Planının adlandırılması farklı olsa da kareye yakın dikdörtgen planı, iki nefli ve her nefe ait doğuda apsisleriyle Ürdün yakınlarındaki Kafrkama ve İtalya, Lombardia Isola Comacina vaftizhaneleri Alahan Manastırı içindeki vaftiz binasıyla aynı özellikleri göstermektedir<sup>36</sup>. Anılan yapılar bu plan tipinin Akdeniz çevresinde uygulandığını göstermesi açısından önemlidir.

Vaftiz binaları farklı planları yanı sıra konumlarının çeşitliliğiyle de dikkat çekici yapılardır. Alahan Manastırı'ndaki gibi bağımsız örnekler dışında önemli bir grup, kilise ya da diğer dini yapıların bitişiğine inşa edilmiş ek yapılar olarak düzenlenmiştir<sup>37</sup>.

Kilikya ve İsaurya bölgesinde Dağpazarı Sur içi kilisesinin kuzeybatısında nartheks batı duvarının tümüne ve kuzey yan nefin bir kısmına bitişik şekilde düzenlenen vaftiz yapısı, kare planlı bir galeri içine alınmasıyla da ilginç bir örnektir. Galeri içinde vaftiz yapısı düzeni diğer örneklerini özellikle Yunanistan'da, Anadolu'da ise Gülbahçe, Milet Büyük kilise ve Efes, Meryem Ana kilisesi vaftizhanelerinde verir<sup>38</sup>.

Meryemlik Zenon kilisesinde olduğu gibi vaftiz binasının kilise ya da dini yapının güneydoğusuna bitişik olarak inşa edildiği örnekler Suriye'de yoğunlaşır, buna karşın Anadolu yapı sayısı azdır<sup>39</sup>. Likya'daki bazı örnekler ise bitişiğindeki kilisenin kuzeydoğusunda yer alır<sup>40</sup>. Bu yapılar doğuda apsisleri ve dikdörtgen planlarıyla Dağpazarı Sur içi kilisesi vaftiz binasına benzerler.

Anamur, Nekropol kilisesinin kuzeydeki dış nefinin kuzeydoğusuna bitişik yapılan vaftiz mekanı ise konumuyla Likyalı örneklere yaklaşmakla birlikte, plan özellikleri ve düzeni açısından bu yapılara uzaktır.

Plan açısından bakıldığında Seyranlık, Hacıömerli, Ayaş-Agora kilisesi ve Uzuncaburç, Tapınak kilisesinde bemanın kuzeyindeki yan odanın vaftizhane olarak düzenlendiği görülür. Benzer bir uygulama komşu Suriye'de de vardır. Buradaki 5.-

---

<sup>36</sup> Ristow 1998, K. Nr: 311. 370; M. Ben-Pechat, L' Architecture Baptismale de la Terra Sainte du IV eme au VII eme siècle, 1986, II, 164 vd. III, Pl. 131-133.

<sup>37</sup> Farklı konumlarına göre gruplandırılmış vaftiz yapıları için bk. Delvoye 1966, 475 vd.

<sup>38</sup> Khatchatrian 1962, 116; Delvoye 1966, 475; K. Michel, "Die Altchristliche Kirchenanlage von Gülbahdsche bei Smyrna", Forschungen zur Kirchengeschichte und zur christlichen Kunst, 1931, 180 vd.; Ristow 1998, 659. Taf. 17, 21d. Ayrıca bu tarz galerinin Anadolu vaftizhanelerine özgü olduğu kabul edilir (R. Krautheimer, Early Christian and Byzantine Architecture, 1965, 81).

<sup>39</sup> Delvoye 1966, 478 Abb. 6.

<sup>40</sup> H.G. Severin-P. Grossmann, Frühchristliche und byzantinische Bauten im südöstlichen Lykien, IstForsch 46, 2003, 61 Abb. 22, 105 Abb. 34.

### *Kilikya ve İsaurya Bölgesi Vaftiz Yapıları*

6.yüzyıl arasında yapılmış bazı kiliselerde genellikle kuzey yan oda, az sayıdaki örnekte ise güney yan oda vaftiz odası olarak kullanılmıştır<sup>41</sup>.

Anamur Merkez kilisesi vaftiz mekanı, bölgede yaygın olan apsis arkasında kuzey-güney doğrultusundaki dikdörtgen mekanın güney bölümünde, Korykos Mezar kilisesinde ise nartheks içinde yer almıştır. Bu tür uygulamalar Erken Hıristiyan-Bizans mimarisinin genelinde yaygın değildir.

Alahan Manastırı içindeki vaftiz yapısının doğusunda iki, Hacıömerli, Uzuncaburç, Tapınak kilisesi ve Dağpazarı Sur içi kilisesi vaftizhanelerinde mekanın doğusunda, Korykos Mezar kilisesi nartheksindeki vaftiz töreninin gerçekleştiği yer olarak kabul edilen bölümün güney ucunda birer apsis yer alır. Suriye’de yazılmış liturjik kaynaklarda<sup>42</sup> en yüksekteki, göklerdeki tanrıya doğuya yönelerek saygı ve gururla dua etmek gerektiği ifadesinden yola çıkılarak aynı bölge içinde yapılan vaftiz mekanlarında da kiliselerde olduğu gibi genellikle doğuda apside yer verilmiştir<sup>43</sup>. Hatta apsis içinde vaftiz teknesi bulunan çok sayıda Suriyeli örneğe rastlanır<sup>44</sup>. Anadolu ile Kilikya ve İsaurya bölgelerinde de doğuda apsisi olan vaftizhaneler ile Suriye’deki geleneğin devamlılığının sağlandığı düşünülebilir<sup>45</sup>. Uzuncaburç, Tapınak kilisesi vaftiz odasında haç planlı havuzun doğu kolunun apsis içinde yer alması bu anlamda önemlidir. Vaftiz töreni de tıpkı Eukharistik Ayini gibi doğu yönde gerçekleştirilmiş olmalıdır.

Vaftiz yapılarındaki havuzlarda farklı plan gösterirler. Bunlardan Alahan Manastırı, Anamur Merkez kilisesi, Seyranlık, Uzuncaburç, Tapınak kilisesi ve Ayaş Agora kilisesi vaftizhanelerinin haç planlı vaftiz havuzları, Hıristiyan mimarisindeki vaftiz yapılarında olduğu gibi yoğunluk açısından ilk sırayı alır<sup>46</sup>. Zenon kilisesi vaftizhanesindeki dört yapraklı yonca, Korykos Mezar kilisesindeki üç yapraklı yonca, Anamur Nekropol kilisesindeki dikdörtgen ve Dağpazarı Sur içi kilisesi vaftizhanesindeki oktagon planlı vaftiz havuzları, hem bölgede hem de genel anlamda Hıristiyan vaftiz yapılarında az sayıda örnek vermiştir. Hacıömerli kilisesindeki vaftiz havuzu gibi dıştan haç, içten dört yapraklı yonca planına sahip benzer örnekler

---

<sup>41</sup> G. Descoedres, *Die Pastophorien im syro-byzantinischen Osten*, 1983, 14 Kuzey yan odanın vaftiz için kullanıldığı kiliseler Başmişli, Batı kilisesi, Dar Kita, Kutsal Üçlü kilisesi, Deir Siman, Kuzeydoğu kilisesi, Bakirha, Batı kilisesi, Ksedşbeh, Doğu kilisesi, Dehes, Doğu kilisesi, Zenobia, Batı kilisesi; güney yan odanın kullanıldığı kiliseler Kalat Kalota kilisesi ve Kursi kilisesi.

<sup>42</sup> Didaskalia 12; Apostolischen Konstitution II/57.

<sup>43</sup> Suriyeli örnekler için bk. J.H. Emminghaus, “Die Gruppe der frühchristlichen Dorfbaptisterien Zentralsyriens”, *RömQSch* 55, 1960, 89 vd.

<sup>44</sup> Delvoye 1966, 474.

<sup>45</sup> Ristow 1998, K. Nr: 646. 653. 675. 683.

<sup>46</sup> Ristow 1998, 27 vd.

Seyitgazi Müzesi'nde de bulunmaktadır<sup>47</sup>. Zenon kilisesi, Hacıömerli, Seyranlık kilisesi ve Korykos, Mezar kilisesi vaftiz havuzu monolit olmalarıyla dikkat çeker. Ayrıca Zenon kilisesi vaftiz teknesi Prokonnessos mermerinden yapılmış olmasıyla, diğer kireç taşından yapılmış vaftiz havuzlarından ayrılır.

Anamur Merkez kilisesinin vaftiz havuzu üzerinde kiborion olduğu sütun kaidelerinden anlaşılmaktadır. Suriye, Kuzey Afrika ve bazı Anadolu vaftizhanelerinde de kiborion, vaftiz havuzu üzerinde yer almıştır<sup>48</sup>. Burada da İsa'nın ölümünün hatırlandığı Eukharistik Ayini'nin gerçekleştiği kiborionlu altar, inançsız insanın ölümünü, inançlı insanın doğuşunu ifade eden kiborionlu vaftiz havuzuyla yer değiştirmiştir.

Hıristiyan inancına göre erken dönemde yapılan vaftizhaneler Vaftizci Yahya tarafından kutsanmış, içinde altar varsa "Yahya'nın Altarı" olarak adlandırılmıştır. Vaftizhane içinde altar, havuzdan çıkan kişinin üzerine sürülen kokulu kutsal yağın (Chrisma) konduğu yer olarak gösterilir<sup>49</sup>. Alahan Manastırı vaftiz binasındaki gibi içinde altar ve altar tabanında röliker yeri bulunan yapılar Kartaca-Dermech 1 nolu kilise ve Casa Herrera kilisesi vaftizhanesidir<sup>50</sup>.

Genelde günümüze sağlam ulaşamadıkları için vaftiz yapılarının iç dekorasyonları hakkında fazla bilgiye sahip olunamamaktadır.

Ancak genel anlamda vaftiz yapılarının iç dekorasyonlarına bakıldığında ilk sırayı mozaik tekniğinde yapılmış bezemeler alır. Mozaik süslemeyi duvar resimleri, mermer kaplama ya da alçı bezeme izler.<sup>51</sup> Mozaik tekniğinde yapılmış zengin figürlü bezemeye sahip Ravenna'daki vaftiz yapıları, işlevine uygun olarak yapının en özel ve önemli yeri olan kubbede vaftiz sahnesine yer veren örneklerdir<sup>52</sup>. Vaftiz sahnesi dışında farklı aziz, azize ve martir figürlerine ya da inançlı insanı sembolize eden koyun, geyik, güvercin yanı sıra, tavus kuşu gibi cennete ait hayvanlara da bu bezeme programı içinde yer verilmiştir<sup>53</sup>. Figürlü yanı sıra bitkisel, geometrik bezeme ve haç da, kullanılan motifler arasındadır.

---

<sup>47</sup> E. Parman, Ortaçağda Bizans Döneminde Frigya (Phrygia) ve Bölge Müzelerindeki Bizans Taş Eserleri, 2002, 152 vd. Lev. 76-78.

<sup>48</sup> F.W. Deichmann, "Baptisterium", RAC I, 1950, 1160 vd. 55. 65. 72. 76. 102; Ristow 1998, K. Nr: 608. 611. 617. 619. 621. 634. 640. 692.

<sup>49</sup> T. Ulbert, Frühchristliche Basiliken mit Doppelapsiden auf der iberischen Halbinsel, 1978, 163 vd.

<sup>50</sup> Khatchatrian 1962, 255; Ulbert 1978, age. Abb. 73.

<sup>51</sup> Ristow 1998, 93.

<sup>52</sup> W.F. Volbach, Frühchristliche Kunst, 1958, Abb. 140-142. 149.

<sup>53</sup> Ristow 1998, 94 vd.



### *Kilikya ve İsaurya Bölgesi Vaftiz Yapıları*

Kilikya ve İsaurya bölgesinde de kalabilen örneklerde genellikle mozaikle, az sayıda duvar resmine yer verildiği görülür. Meryemlik Zenon kilisesi ve Dağpazarı Sur içi kilisesi vaftiz yapılarında opus sectile yer döşemesi, Anamur Merkez kilisesi vaftiz yapısında ise tesseralarla oluşturulmuş figürlü ve geometrik bezeme yer alır. Motifler hakkında az sayıda kalıntı nedeniyle bilgi sahibi olamamamıza rağmen Anamur Merkez kilisesi vaftiz bölümünde nazardan, kötülüklerden koruyucu bir göz tasviri dikkat çeker. Aynı tasvire Yunanistan, Amphissa vaftizhanesinde de yer verilmiştir<sup>54</sup>.

Mozaik dışında duvar resmine yer veren Alahan Manastırı vaftiz binasında aynı manastır kompleksi içindeki Batı kilisesi güney yan odasında olduğu gibi mermer kaplama izlenimi veren boyama geometrik bezeme kalıntısı, kuzey nefin apsisinde görülebilmektedir. Seyranlık kilisesi vaftiz odasında ise madalyon içindeki erkek büstlerinin kime ait olduğu belirlenememekle birlikte, bunların aziz büstleri olduğu, İkonoklazm dönemi (726-843) sonrasında oluşturulduğu düşünülebilir<sup>55</sup>.

Kilikya ve İsaurya bölgesi vaftiz yapılarının genellikle bitişiklerinde buldukları kiliselerle aynı tarihte inşa edildikleri kabul edilir. Bunlar Anamur, Merkez kilisesi (5.-6.yüzyıl), Korykos, Mezar kilisesi (6.yüzyıl), Meryemlik, Zenon kilisesi (476), Ayaş, Agora kilisesi (5.-6.yüzyıl), Hacıömerli (6.yüzyıl başı), Seyranlık kilisesi (5.yüzyıl ikinci yarısı-6. yüzyıl başı) ve Uzuncaburç, Tapınak kilisesidir (5.yüzyıl). Ancak Dağpazarı Sur içi kilisesine ek olarak yapılan galerili vaftiz binasının 5.yüzyıl başlarında yapılan kilisenin aynı yüzyıl içinde geçirdiği yangın sonrasında 5.yüzyıl sonunda gerçekleştirilen onarımlar sırasında yapılmış olabileceği düşünülür<sup>56</sup>. 400 yılında yapılan Anamur, Nekropol kilisesi de 5.yüzyıl içinde başlayıp, 12.yüzyıla kadar devam eden eklemeleriyle dikkat çekmektedir. 7.yüzyıl sonrasında gömü yeri olarak işlev değiştiren vaftiz mekanı 5.yüzyıl sonuna tarihlendirilir<sup>57</sup>. Genel anlamda Hıristiyan mimarisinde planıyla özel bir yere sahip olan Alahan Manastırı'ndaki vaftiz binasının 5.yüzyıl sonunda yapıldığı düşünülmeyle birlikte, genel olarak Erken Hıristiyan dönemine ait olduğu belirtilir<sup>58</sup>.

<sup>54</sup> Ristow 1998, K. Nr: 233.

<sup>55</sup> A. Aydın, "Mersin-Silifke, Seyranlık Köyü Geç Antik-Bizans Dönemi Mimarisi", 21. AST, C. I, 2004, 221 vd. Bölgede az sayıda günümüze ulaşan fresk tekniğinde yapılan duvar resimleri, kiliselerin genellikle ilk yapılış evrelerine ait değildir. Cennet-Cehennem'deki Meryem Ana kilisesi (6.yüzyıl) apsisindeki İsa ve havariler tasviri 12.yüzyıla, Kızılgeçit Mağara kilisesindeki tahtında İsa ve Meryem'in havarilerle tasviri 11.yüzyıla, Al Oda Mağara kilisesindeki resimler 8.-9.yüzyıl ve 11.-12.yüzyıla, İotape Hagios Georgios Stratelates kilisesi aziz ve yaptırnan kişiye ait tasvir 11.-12.yüzyıla, Syedra Akropol kilisesi resimleri 12.-13.yüzyıl arasına, Kızılkaya Mağara kilisesindeki doğum sahnesi ve Kanlıdivane IV no'lu kilise apsisindeki aziz tasvirleri ise genel olarak Ortaçağa tarihlendirilmektedir.

<sup>56</sup> RBK IV 1990, 267.

<sup>57</sup> Ristow 1998, 245.

<sup>58</sup> RBK IV 1990, 262 vd.; Hill 1996, 82.

Ayşe Aydın

Kilikya ve İsaurya bölgesi vaftizhaneleri, gerek farklı mimari planları ve konumları, gerekse farklı vaftiz havuzu planları ve süslemeleriyle daha çok Akdeniz bölgesi özelliklerini taşıyan, genel anlamda Erken Hıristiyan-Bizans dönemine tarihlenen önemli yapılar olarak değerlendirilmelidir.

Bu yapılar içinde Alahan Manastırı içindeki vaftiz binası iki nefli ve apsisi planıyla, Dağpazarı, Sur içi kilisesi kuzeybatısındaki vaftiz binası dışındaki kare planlı galerisiyle, Korykos, Mezar kilisesi nartheksindeki ve Anamur Merkez kilisesinin bema arkasındaki koridorda bulunan vaftiz alanları ise konumlarıyla yine Akdeniz bölgesi genelindeki vaftiz binaları içinde özel bir yere sahiptir.

#### **KAYNAKÇA**

- Delvoye 1966 C. Delvoye, *Baptisterium*, RBK I, 1966, 460-496.  
Gough 1985 M. Gough, *An Early Christian Monastery in Southern Turkey*, 1985.  
Hill 1996 S. Hill, *The Early Byzantine Churches of Cilicia and Isauria*, 1996.  
Khatchatrian 1962 A. Khatchatrian, *Les baptistères paléochrétiens*, 1962.  
Kitabı Mukaddes Kitabı Mukaddes. Eski ve Yeni Ahit (Tevrat ve İncil), 1996.  
RBK IV 1990 F. Hild- H. Hellenkemper-G. Hellenkemper-Salies, "Kommagene-Kilikien-Isaurien", RBK IV, 1990, 182-356.  
Ristow 1998 S. Ristow, *Frühchristliche Baptisterien*, JbAC Erg. Bd. 22, 1998

## *Kilikya ve İsaurya Bölgesi Vaftiz Yapıları*

### **Özet**

Kilikya ve İsaurya bölgesinde farklı plan özellikleri gösteren vaftiz yapılarının büyük bir bölümü günümüze sağlam ulaşmamıştır. Bunlardan Alahan Manastırı içindeki vaftiz binası iki nefli planı ve doğusundaki çift apsisiyle dikkat çeker. Silifke Meryemlik'deki Azize Thekla hac merkezindeki Zenon kilisesinde ise vaftiz mekanı, ek yapı olarak karşımıza çıkar. Dağpazarı, Sur içi kilisesi kuzeybatısındaki vaftiz binası, yapıyı dıştan çeviren kare planlı galerisiyle, Anamur, Nekropol kilisesinde ise vaftiz mekanı yapının kuzeydeki dış nefinin kuzeydoğusuna bitişik yapılmasıyla ilginç örneklerdir. Seyranlık, Hacıömerli, Ayaş-Agora kilisesi ve Uzuncaburç, Tapınak kilisesinde bemanın kuzeyindeki yan odanın vaftizhane olarak düzenlendiği görülür. Korykos, Mezar kilisesi nartheksinde ve Anamur Merkez kilisesinin bema arkasındaki koridorda ise bir bölüm vaftiz alanı olarak düzenlenmiştir. Farklı mimari ve vaftiz havuzu planları, konumları ve süslemeleriyle daha çok Akdeniz bölgesi özellikleri taşıyan Kilikya ve İsaurya bölgesi vaftizhaneleri, Erken Hıristiyan-Bizans dönemine tarihlenen önemli bir yapı grubunu oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Kilikya, İsaurya, Vaftizhane*

### **Abstract**

The baptism building of Cilicia and Isauria, could not reach totally well today, demonstrate distinguished plan characteristic. One of those in Alahan Monestry is rectangular and has two aisles, two apses at east. The baptism building in Zenon (with dome) church at Meryemlik, Saint Thekla Pilgrim Centrum is located at southeast of the church, another one in church of intra muros at Dağpazarı is located at nortwest of the church and meanwhile the one in Nekropol church at Anamur is located at the east of church as an additional structure. The baptism's spaces in churches of Hacıömerli and Seyranlık, Agora church of Elaiussa Sebaste (Ayaş) and the Temple church of Uzuncaburç are located in the nextroom of church's sanctuary at north. The baptism area in cementary church of Korykos has been organized at the south of narthex and also the one in central church of Anamur has been organized as the South of the corridor behind the sanctuary. Due to either the distinguished architectural plans locations and also the distinguished baptism pool form and ornamentation, the local baptism buildings have to be evaluate as considerable structures having mostly mediterianean characteristic and generally dated to early christian and Byzantium age.

Key Words: *Baptism Building, Cilicia, Isauria*